

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство культуры Республики Тыва

ГБНОУ РТ «РШИИ им. Р.Д. Кенденбиля»

РАССМОТРЕНО

На заседании МО ГЦ

Чигден

Чигден Н.Д.

Протокол №1

От «30» августа 2024 г.

СОГЛАСОВАНО

Заместителем директора по УВР

Монгуш

Монгуш Р.И.

от «2» сентября 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директором школы

Дамбаа Н.Ю.

Приказ № 1

от «2» сентября 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной (тувинский) язык»

для обучающихся 8 класса

Учитель: Тадар-оол Саяна Кулаковна

Кызыл 2024

**Кол ниити өөредилгениң «төрээн (тыва) дыл» эртеминге
ажылчын өөредилге программазы (8 КЛАСС)**

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

8 класстың “Кол ниити өөредилгениң «төрээн (тыва) дыл» эртеминге ажылчын өөредилге программазын” Федералдыг күрүнениң өөредилге стандартының негелделеринге дүүштүр тургускан болгаш Федералдыг ажылчын программага (авторлары: Доржу К.Б, Сарыглар Ч.А., 2023ч) дүүштүр кылып тургускан.

ӨӨРЕДИЛГЕ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ НИИТИ ТАЙЫЛБЫРЫ

Тыва дыл – Тыва Республиканың үндезин чонунуң национал дылы. Тыва дыл Тыва Республиканың Конституциясында күрүне дылы кылдыр доктааттынган (май 6, 2001). Амгы үеде «тыва болгаш орус дылдарның деңге болгаш бот тускайлаң сайзыраарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче угланган» 2003 чылдың декабрь 31-де үнген «Тыва Республиканың дылдар дугайында» хоойлузу боттанмышаан. Тыва дыл күрүнениң болгаш тус черлерниң эрге-чагырга органнарының дылы, официалдыг хоойлу-дүрүмнерни парлап үндүрер, Тыва Республикага референдум (чугула айтырыгны чонга бадыладыры), төлээлекчилер болгаш күүсекчи органнарже соңгулдаларның дылы, официалдыг херектер эмгелээриниң, суд чорудулгазының база чагаалар дылы, массалыг медээ дамчыдар чепсектер болгаш өөредилгениң, культураның дээш өске-даа адырларның дылы кылдыр ниитилел амыдыралында калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Тыва улустуң төрээн дылы янзы-бүрү медээлерни чыып тургузар, кадагалаар болгаш дамчыдар хөй талалыг система болуп чоруур. Тыва дыл кижилерни чугаалаштырар, оларның бодалын, сагыш-сеткилин илередир баазалыг хүлээлгелерин күүсетпишаан, кижилерниң бот-боттарының аразында болгаш хөй-ниити-биле харылзаалыг болурун хандырат; тыва улустуң бот-медерелин болгаш делегей көрүүшкүнүн хевирлээр, тыва кижилерни бот-тускайлаң онзагай аймак чон кылдыр хаара тудуп, оларның салгалдарын харылзаштырып, национал культуразын хүн бүрүде чаартып чоруур. Тыва дыл – өг-бүледе болгаш өөредилге системазында кижизилдилгениң дылы; тыва улустуң байлак аас чогаалының болгаш чечен чогаалының хөй янзы жанрларын кадагалаар болгаш дамчыдарының дылы; өске эртемнерни шингээдип алырынга өзек болбушаан, уругларны бүгү талазы-биле сайзырадырының аргазы; эртемде чаа ажыдышкыннарны болгаш төөгү, уран чүүл база культураның хөй аңгы хевирлерин (жанрларын) дамчыдарының болгаш шинчилээриниң дылы; орус болгаш бүгү делегейниң чечен чогаалының, ол ышкаш эртем ажылдарының очулгазының дылы.

5-9 класстарның «Төрээн (тыва) дыл» деп чижек өөредилге программазы (улаштыр – Программа) Кол ниити өөредилгениң федералдыг күрүне стандартынга дүүштүр тургустунган (улаштыр – КНӨ-нүң ӨФКС). Программаның өзээ кылдыр эге болгаш кол ниити өөредилгениң аразында харылзаалыының принциви салдынган. Программада өөреникчилерниң чугаа чорудулгазын улам ыңай сайзырадыры көрдүнген: шын бижилгениң чаңчыл, мергежилдерин, медерелдиг номчулганы, аас чугааның утказын долузу-биле билип алырын, төрээн дылынга хостуг, шын болгаш тода чугаалаарын хевирлээри. Төрээн дылынга өөредилге уругларның ниити делегей көрүүшкүнүн делгемчидер, чогаадыкчы салым-чаяанын сайзырадыр, чаагай мөзү-бүдүш дугайында билиин болгаш чугаа чорудулгазының культуразын улам бедидеринге дузалаар. Ынчангаш «Төрээн (тыва) дыл» эртеми кол ниити өөредилгениң сорулгаларын чедип алырынга улуг ужур-дузалыг.

Программаны тургузарынга үндезин болган **нормативтер болгаш эрге-хоойлу баазасы:**

- 2012 чылдың декабрь 29-та үнген 273-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузу (п. 4, 14-кү кезээ);
- 2018 чылдың август 3-те үнген 317-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузунда 11 болгаш 14 кезектеринде өскерилгелер дугайында» Федералдыг хоойлу;
- Тыва Республиканың үндезин хоойлузу (Конституция, 5 кезээ)
- «Тыва Республикада дылдар дугайында» хоойлу (декабрь 31, 2003 ч., № 462 ДХ-І, өскерилгелерлиг: апрель 12, 2019 ч.).

ПРОГРАММАНЫ БОТТАНДЫРАРЫНЫҢ СОЛУГАЗЫ:

Кол ниити өөредилгениң ӨФКС-тиң негелделеринге дүүштүр «Төрээн (тыва) дыл» эртемниң утказын шиңгээдири; баш бурунгаар планнаттыңан бот-тускайлаң, предметтиг болгаш эртем харылзаалыг (метапредметтиг) түннелдерни өөреникчилерниң чедип алыры; харылзажылга (коммуникативтиг), дыл болгаш дыл эртемниң талазы-биле база культура талазы-биле (культурологтуг) компетенцияларны чедип алыры болгаш сайзырадыры.

ПРОГРАММАНЫҢ КОЛ УТКАЛЫГ ШУГУМНАРЫ

Программада өөреникчилерниң коммуникативтиг, дыл (дыл эртемниң), культура талазы-биле компетенцияларының хевирлеттинип тургустунарынга ужур-дузалыг **үш уткалыг шугумну** айыткан:

- коммуникативтиг компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы;
- дыл болгаш дыл эртемниң талазы-биле компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы;
- культура талазы-биле компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы.

Бирги уткалыг шугум чугаа чорударының мергежил-чаңчылдарының чайгаар хевирлеттинеринге салдарлыг «Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы» деп бөлүктө кирип турар «Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры», «Чугаа чорудулгазы», «Чугаа культуразы», «Сөзүглел», «Дылдың ажыглалының аайы-биле хевирлери» деп кезектерде илереттинген.

Ийиги уткалыг шугумда дылдың тургузуун болгаш ооң кезиктериниң ажыглалының онзагайларын көргүскен «Дыл дугайында ниити билиглер», «Дыл дугайында эртемниң кезектери» деп бөлүктөр кирип турар.

Үшкү уткалыг шугумда төрээн дылдың тыва чоннуң төөгүзү болгаш уран чүүлү-биле, чоннуң материалдыг болгаш сагыш-сеткил культуразы-биле база Россияның өске чоннарының дыл болгаш культура талазы-биле сырый харылзаалыын көргүскен, тыва дылдың өске кезектери-биле чергелештир өөредир «Дыл болгаш культура» деп кезээ кирген. Ону тыва дылдың шупту кезектери-биле чергелештир кириштирип өөредир.

ЭРТЕМНИҢ ӨӨРЕДИЛГЕ ПЛАНЫНДА ТУРУЖУ

Өөрөдилге планында «Төрээн (тыва) дыл» эртемин өөрөдиринге 8-ки класска неделяда 2 шак (чылда 68 шак) көрдүнгөн.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЭРТЕМИНИҢ УТКАЗЫ (8 КЛАСС)

Бүгү делегейниң төрээн дылдар болгаш тыва дыл хүнүнүң дугайында.

Тыва дыл болгаш улустуң аас чогаалы.

Тыва дыл болгаш чечен чогаал.

Тыва дыл амгы үеде

Сөс каттыжышкынының сөстен болгаш домактан ылгалы.

Сөс каттыжышкыннарының холбажыр аргалары: башкарылга, хамааржылга, каттыжылга.

Сөс каттыжышкынының синтаксистиг сайгарылгазы.

Ийи чугула кежигүңнүг домактар.

Домактың чугула кежигүңнери.

Кол сөс биле сөглөкчиниң аразында тире.

Кол сөс, ооң илереттинери.

Кол сөстүң көргүзүкчүлери.

Сөглөкчи, ооң илереттинери, хевирлери (кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг). Сөглөкчиниң составында модальдыг сөстер.

Делгеренгей эвес бөдүүн домактар.

Домактың синтаксистиг сайгарылгазы.

Домактың ийиги черге кежигүңнери.

Немелде. Дорт болгаш доора немелделер, оларның илереттинери.

Тодарадылга болгаш капсырылга, оларның илереттинери. Байдалдар, оларның утка аайы-биле бөлүктери: үениң, туруштун, кылдыныг аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниң байдалдары. Байдалдарның илереттинери.

Делгеренгей домактар дугайында билиг.

Домактың синтаксистиг сайгарылгазы.

Чаңгыс чугула кежигүңнүг домактар дугайында билиг.

Чаңгыс чугула кежигүңнүг домактарның хевирлери.

Сөглөкчи хевирлиг чаңгыс чугула кежигүңнүг домактар. Тодаргай арынныг домак. Тодаргай эвес арынныг домак. Арын чок домактар.

Кол сөс хевирлиг чаңгыс чугула кежигүңнүг домактар. Ат домактары.

Чаңгыс составтыг бөдүүн домактарның сөзүглел тургузарынга ужур-дузазы.

Долу болгаш долу эвес домактар дугайында билиг. Чаңгыс чугула кежигүннүг домактың синтаксистиг сайгарылгазы.
Нарынчылтынган домактар.
Чаңгыс аймак кежигүннер-биле нарынчылтынган домак.
Тускайлаан кежигүннер-биле нарынчылтынган домак.
Причастиелиг бөлүглел-биле нарынчылтынган домак.
Деепричастиелиг бөлүглел-биле нарынчылтынган домак.
Деңнелгелиг бөлүглел-биле нарынчылтынган домак.
Адалгалар, киирилде сөстөр, киирилде домактар-биле нарынчылтынган домактар.
Нарынчылтынган домактың синтаксистиг сайгарылгазы.

ЭРТЕМНИ ШИҢГЭЭТКЕНИНГЕ БАШ БУРУНГААР ПЛАННАТТЫНГАН ТҮҢНӨЛДӨР

Бот-тускайлаан түңнөлдөргө уругларның бот-башкартынып (боттук туружун хевирлээр, бодун кым мен дээрзин билири, бодун хүндүлээри, үнөлээри), чүгө өөренип турарының утказын (өөредилге ажил-чорудулгазынга болгаш сонургалдыг болурунга хамаарыштыр), мораль-этиктиг нормаларны (бодунуң мөзү-бүдүжүңгө хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээр, үнөлээр) күүседип билири хамааржыр. Оларны тодаргайлаарга, мындыг:

- россияжи хамааты демнежилге деп билигнің утказын билип, аңаа дүүштүр бодун хевирлээри: төрөөн чуртунга ынак, ол дээш сагыш човаары, хөй аймак чоннуг Тываның болгаш Россияның чонунуң төөгүлүг эрткен болгаш амгы оруун хүндүлээри, оларның салым-чолунга хамаарылгалыын, Ада-чуртунуң мурнунга харысалгалыг болурун угаап билири;
- бодунуң кайы аймакка хамаарылгалыын, чонунуң болгаш чуртунуң төөгүзүн, дылын, культуразын билири; Тываның, Россияның чоннарының болгаш кижини төрөлгөтөннің культурлуг өнчүзүнүнүң үндөзүннөрин билири;
- төрөөн тыва дылынга чүвө билип алырынга сундулуг, бодун сайзырадырынга болгаш билиин бедидеринге сонургалдыг болуру; өөреникчилернің боттарының сонургалының болгаш билииниң деңнелиниң аайы-биле келир үедө мергежилдин медреселдиг шилип алырынга белен болуру;
- кижиниң болгаш ниитилелдин амыдыралынга өг-бүлениң ужур-дузазын медресеп билири; өг-бүлениң амыдыралының ыдыктыг чүүлдерин бодунга сиңирип, чоок кижилерин хүндүлөп, олар дээш сагыш човап билири; өске кижини, ооң бодалын, делегей көрүүшкүнүн, культуразын, дылын, чүдүлгезин болгаш боттук туружун хүндүлээри;

- назы-хар аайы-биле школаның бот-башкарылгалыг ажил-херээнге болгаш хөй-ниити ажылынга киржири; төрөөн дылга тураскааткан хемчеглерге, класстан дашкаар ажилдарны чорударынга киржири;
- тыва дылга сөзүглелдер дамчыштыр өөрөдилгеге болгаш күш-ажылга харысалгалыг болурун хевирлээри, кадык болгаш айыыл чок амыдыралды шилип алыры; бодунга болгаш өске кижилерниң амы-тынынга, кадыкшылынга айыыл тургузуп турар берге байдалдарда, айыылды болдурбазының дүрүмнерин шингээдири;
- Россияның болгаш делегейниң чоннарының уран чүүлүн болгаш чогаадыкчы ажил-чорудулгазын дамчыштыр эстетиктиг мээ-медерелин сайзырадыры, чараш чүүлдү шингээдири (аңгы-аңгы чоннарның ёзу-чаңчылдарын илереткен чечен чогаалдарны сайгарары, кижиниң иштики делегейиниң чаражын тодарадыры, чогаалдарны номчуксаары, чуруктарны көрүксээри дээш о.ө);
- экологтуг культураның үндезинерин хевирлээри (бойдушту шинчилээри, көдээ ажил-агыйны билири, бойдушту уран-чечен чуруп көргүзери, аян-чорук кылыры, бойдушту камгалаары).

Эртем харылзаалыг түннелдерге өөреникчилерниң шупту эртемнерге ажыглап болур кылдыр шингээдип алганы билиглер болгаш өөрөдилгениң бүгү талалыг: *башкарылгалыг* (ажыл-чорудулгазын боду башкараар, хайгаараар, эдер, идепкейлиг болур, бот тускайлаң ажилдаар), *харылзаажылга чорудар/коммуникативтиг* (чугааны чорудуп, кады ажилдаарынга херек чаңчыл-мергежилдерни билир), *угаап шингээдири* (ниити өөрөдиглиг, ооң иштинде сайгарар, деңнээр, түңнээр, бөлүктээр, чидиг айтырыгны тургузар болгаш ону шиитпирлээр дээн ышкаш) кылдыныглары кирип турар.

Өөрөдилгениң башкарылгалыг бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

- амгы үеде болгаш планнап турары өөрөдилгениң түннелдерин сайгарар;
- чугула айтырыгны шиитпирлээр тайылбырны идип үндүрер, эртем талазы-биле даап бодаашкынын хевирлеп тургузар, төнчү түннелди баш бурунгаар даап бодаар;
- бир-ле чидиг айтырыгга болгаш ооң болдунар аргаларынга үндөзилээн ажил-чорудулганың сорулгазын салыр;
- ажил-чорудулганың кол сорулгаларын чедип алыры-биле кылып чорудар ажилдарны тургузуп билир;
- сорулгаларны чедип алырда, херек өөрөдиглиг болгаш угаап шингээдир ажилдары күүседир, оларны канчаар күүседириниң оруктарын тывары-биле эргежок чугула кылдыныгларны тодарадыр;
- өөрөдиглиг болгаш угаап шингээдир чүүлдерни бадыткаар болгаш боттандыраары-биле эң-не дээштиг шиитпирлиг аргаларны шилиир;
- сүмелээн вариантылардан шилип болгаш сорулганы шиитпирлээр аргаларны/сорулгаларны чедип алыр дээш, боду аргаларны/аңаа ажыглап болур курлавырларны тывар;
- чидиг айтырыгны (төлөвилел кылырда, шинчилелдер чорударда) шиитпирлээр планны тургузар;
- сорулганы чедип алырынга шаптыктап турар бергелерни тодарадыр болгаш ону чайладыр аргаларны тывар;

- бодунуң хууда өөредилге траекториязын (угаан, күш-шыдал, мөзү-бүдүш талазы-биле кижиниң сайзыралын, сонуургалын, чүнү кылып шыдаарын барымдаалаан өөредилгениң бот-тускайлаң оруун) планнаар болгаш эде тургузар;
- удуртукчу башкызы болгаш эш-өөрү-биле планнап турар түңнелдерин болгаш бодунуң ажыл-чорудулгазын үнелээринин негелделерин кады тодарадыр;
- ажыл-чорудулгазын үнелээр аргаларны ылгап шилиир, сүмелеп турары байдалдар болгаш негелделер аайы-биле ажыл-чорудулгазынга бот - хайгааралды чорудар;
- чедип алган түңнелдериниң болгаш кылган ажылдың үнелел-тайылбырын база ооң төнчүзүндө улам эки чедишкинниг болурунун аргаларын сүмелээр;
- бодунуң кылдыныгларын сорулга-биле дүүштүрер, херек болза, боду частырыгларын эдер.
- өөредилгениң сорулгаларын чедип алыр дээш, чорудар ажылдарга негелделерни шын тургузар; тааржыр аргаларны сайгарып болгаш бадыткап билир;
- тургустунган үнелелдер болгаш бот-үнелелдин негелделерин хостуг ажыглаар;
- ажыл-чорудулгазының сорулгазынга дүүштүр тургустунган болгаш/азы бодунуң тургузуп алганы негелделериниң аайы-биле кылган чүүлдерни түңнээр;
- бодунуң чедишкинниг азы чедишкин чок болганының чылдагааннарын тодарадыр; чедишкин чок болган таварылгада ол байдалдан уштунар аргаларны дилеп тывар.

Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

- боду өөредилгениң сорулгаларын тодарадыр, сорулга чедип алыры-биле кылып чорудар чаа ажылдарны өөредилгеге болгаш угаап шиңгээдир ажыл-чорудулгага тургузар;
- сорулганы чедип алыр оруктарны (аргаларны) боду планнап тывар;
- бодунуң кылып чорудуп турар ажылын планнаттынган түңнелдер-биле дүүштүрер, бодунуң ажыл-чорудулгазынга хынамчалыг болур, салдынган негелделерниң болгаш тургустунуп келген байдалдың аайы-биле кылдыныгларның аргаларын тодарадыр, херек болза, эде тургузар;
- бодунуң өөредилге талазы-биле түңнелдерин чедип ап турар үеде бодунуң ажыл-чорудулгазын хайгаараар, тургустунган байдалдар болгаш негелделер аайы-биле чүвени канчаар кылырының аргаларын тодарадыр, байдалдың өскерилгени-биле бодунуң кылдыныгларын өскерттип билир;
- бот-хайгаарал, бот-үнелелдин, шийттир хүлээп алырының болгаш өөредилгиг база угаап шиңгээдир ажыл-чорудулганың меделердиг шилилгезин боттандыраларының үндезиннерин шиңгээдип алыр.

Өөредилгениң угаап шиңгээдириниң бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

- чүвелерни болгаш болушкуннарны кайы-бир демдээниң аайы-биле бөлүктээр, деннээр, түннээр; ийи азы оон-даа хөй чүвелернин болгаш болушкуннарның ниити ылгавырлыг демдектерин ылгаар болгаш оларның дөмейлешкек чүүлдерин тайылбырлаар;
- чүвелерни болгаш болушкуннарны бир-ле дөмейлешкек демдээниң аайы-биле денневишаан, угаап боданышыкынын илередир;
- сайгарылганы янзы-бүрү талаларындан кылбышаан, бодунуң барымдааларының шиитпирин бадыткаар;
- сөзүглелден хереглеттинип турар (сорулгазының аайы-биле) медээни тывар;
- сөзүглелде чүнүң дугайында чугаалап турарының уг-шиин сайгарар, утказын долузу-биле билип турар, сөзүглелдин тургузуун билир;
- сөзүглелде чуруп көргүскен болушкуннарның, кылдыныгларның аразында харылзаалыын тодарадыр;
- сөзүглелде кол бодалды кысказы-биле дамчыдар;
- сөзүглелдин утказын болгаш хевирин сайгарылгалыг түннээр;
- бойдуска хамаарылгазын чогаадыгларга илередир;
- чугула херек сөстөрни тодарадыр;
- электроннуг хевирде сөзүглелдерни, тыва дылдың словарьларын болгаш тайылбырлыг номнарны ажыглаар;

Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

- *билиглерни тодарадыр, түңнелдерни тургузар, дөмейлешкек чүүлдерни айтыр, бөлүктээр, оларны бөлүктээриниң үндезиннерин болгаш негелделернин боду тывар, янзы-бүрү харылзааларның чылдагааннарын тодарадыр, харылзаалыг угаап боданышыкынын болгаш түңнелдерни кылыр;*
- *өөредиглиг болгаш угаап шиңгээдир сорулганы чедип алыр аргаларга демдектер болгаш символдарны, таблицалар болгаш схемаларны ажыглап, тургузуп болгаш эде тургузуп билир;*
- *словарлар болгаш өске-даа медээ тывар чүүлдерни идепкейлиг ажыглаарының культуразын шиңгээдип алыр сонuurгалын сайзырадыр.*

Өөредилгениң харылзажылга чорудар бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

- чугаалажып турар кижизиниң үзел-бодалын, бадыткалдарын, даянып турар барымдааларын, даап бодаашкыннарын ылгап, ооң туружун хүлээп ап шыдаар;
- бодунуң үзел-бодалын шын болгаш үндезинниг кылдыр бадыткаар;
- дискуссияга (маргылдаалыг чугаага) ниити кол бодалды ылгаар;
- бөлүкке өөредилгениң харылзааларын тургузар (ниити сорулгаларны тодарадыр, кылыр ажылды хуваар, бот-боттары-биле дургуржуп шыдаар дээш оон-даа өске);

- бөлүктүн мурнунга салдынган сорулганы шиитпирлээри-биле сайгарар негелделер болгаш айтырыгларны дугуржуп ап шыдаар;
- бодунуң кылып чорудар ажылын аас болгаш бижимел хевирге таныштырар;
- чүвени шын чугаалаар болгаш дискуссияга киржип билир;
- чугаа үезинде кады чугаалажып турар кижизи-биле сүмележип шиитпирни үндүрер;
- өөредилгениң болгаш практиканың айтырыгларын шиитпирлээри-биле информастыг курлавырларны сорулга аайы-биле медээ-харылзажылга аргаларын ажыглап дилээр болгаш ажыглаар;

Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

- *эш-өөрү азы башкызы-биле демнежип ажыл-чорудулганы организастан билир; боду чааскаан болгаш бөлүк иштинге ажылдаар;*
- *маргылдаалыг айтырыгларга хамаарыштыр бодунуң бодалын илередип, туружун бадыткаар;*
- *харылзажылганың сорулгаларын (бодунуң сагыш-сеткилин, бодалдарын илередир, ажыл-чорудулганы планнаар дээш о.ө.) чедип алыры-биле янзы-бүрү дыл аргаларын меделдиг ажыглаар.*

Эртем талазы-биле (предметтиг) тодаргай түннелдер. 8 класс

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Дыл дугайында ниити билиглер

- улустуң аас чогаалын, чечен чогаалының дылын ылгаар; тыва улустуң аас чогаалын, чечен чогаалын, төөгүзүн, культуразын шинчилеп өөрениринге тыва дылдың чугулазын билир;

Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар

- өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргаларны тодарадыр: дорт болгаш доора чугаа; авторнуң сөстери;
- дорт болгаш доора чугаалыг, цитаталыг домактарга бижик демдектерин сагыыр;
- сөзүглелде өске кижиниң чугаазын танып тывар;
- цитаталарны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;

Синтаксис

- нарын домак иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргаларны ылгаар: кожумактар, эвилелдер, эвилел (зиг) сөстөр, эдеринчилер, артынчылар, дузалал аттар, үн аяны;
- сөс каттыжыышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны (деңнежилге, чагыржылга) тодарадыр;
- нарын домакты танып тывар;
- чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарны ылгаар;

- чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарның каттыжар аргаларын тодарадыр;
- чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарны тургузар;
- чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домакты ылгаар;
- чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын тодарадыр;
- чагырышкан нарын домактың болгаш нарын синтаксистиг конструкцияның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр;
- нарын синтаксистиг конструкцияны танып тывар;
- нарын синтаксистиг конструкцияның кезектериниң аразында синтаксистиг харылзааларны аңгылаар;

Пунктуация

- нарынчыттыгган, нарын, дорт чугаалыг, цитаталыг домактарга бижик демдектерин шын ажыглаар;
- тире болгаш дефистиң ажыглалын ылгаар.

8 класс – 68 ш.

Катаптаашкын – 8 шак.

Хыналда болгаш чогаадыкчы ажылдар (хыналда ажыл, эдертиг, чогаадыг, словарьлыг диктант, төлевилел дээш о.ө.) – 12 шак.

Теория болгаш практика – 48 шак.

Ажыглаар өөредилге ному: 6-7 кл

1. «Тыва дыл. 6-7 класс». Авторлары: Д.А. Монгуш, К.Б. Доржу.2001ч.
2. «Тыва дыл. 8-9 класс». Авторлары: М.Д. Биче-оол, Д.А. Монгуш, М.В. Бавуу-Сюрюн, А.К. Ойдан-оол. 2006ч.
3. «Тыва дыл. 8 класс». Авторлары: Е.М.Куулар, Т.Б.Оюн, Ч.А.Сарыглар. 2023ч. ООО Изд «Офсет» (электроннуг хевири)

Календарь тематиктиг план

8 класс

Неделяда 2 шак (чылда 68 шак)

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Хуусаазы	
			Болур уези	Херек кырында болганы
Дыл, дыл дугайында ниити билиглер 3 шак				
1	Дыл, дыл дугайында ниити билиглер. Бугу делегейнин торээн дылдар хунунун дугайында билиг.	1		
2	Ноябрь 1- тыва дыл хуну.	1		
3	Тыва дыл-улустун аас чогаалынын болгаш чечен чогаалынын дылы. Чечен чогаал стилинин дугайында.	1		
7 класска ооренген чуулдеринге катаптаашкын 2 шак				
4	Кылыг созу.	1		
5	Наречие. Оттунуг состер.	1		
Синтаксис болгаш пунктуация 63 шак				
6	Сос каттыжышкыны. Сос каттыжышкынынын дугайында билиг.	1		
7	Бодуун болгаш нарын сос каттыжышкыннары. Сос каттыжышкынынын состен болгаш домактан ылгалы.	1		

8	Сос каттыжышкыннарынын холбажыр аргалары: башкарылга, хамааржылга, каттыжылга.	1		
9	Сос каттыжышкыннарынын синтаксистиг сайгарылгазы.	1		
10	Хыналда диктант. «Эрес мен».	1		
11	Бодуун домак дугайында билиг (домактын грамматиктиг ооргазы, ийи составтыг, чангыс домактар домактар, делгеренгей, делгеренгей эвес домактар.	1		
12.	Ийи составтыг домактар.Домактын чугула кежигуннери.Кол сос, оон илереттинери.Кол состун коргузукчулери.	1		
13	Соглекчи, оон илереттинери, хевирлери (бодуун кылыг состуг, составтыг кылыг состуг, составтыг ат состуг).	1		
14	Соглекчинин составында модальдыг состер.Делгеренгей эвес бодуун домак.	1		
15	Домактын синтаксистиг сайгарылгазы.	1		
16	Домактын ийиги черге кежигуннери.Немелде.Дорт болгаш доора немелделер, оларнын илереттинери.	1		
17	Тодарадылга болгаш капсырылга, оларнын илереттинери.	1		
18	Байдалдар, оларнын утка аайы – биле болуктери.Байдалдарнын илереттинери.	1		
19	Делгеренгей домактар дугайында билиг.	1		
20	Домактын синтаксистиг сайгарылгазы.	1		
21	Чангыс составтыг (чугула кежигуннуг) домактар дугайында билиг. Чангыс составтыг домактарнын хевирлери.	1		
22	Соглекчи хевирлиг чангыс составтыг домак. Тодаргай арынныг болгаш тодаргай эвес арынныг домактар.	1		
23	Арын чок домактар. Кол сос хевирлиг чангыс составтыг домактар. Ат домаа.	1		

24	Чангыс составтыг бодуун домактарнын созуглел тургузарынга ужур-дузазы. Чангыс составтыг домактарныё синтаксистиг сайгарылгазы.	1		
25	Чангыс составтыг домактарга катаптаашкын.	1		
26	Хыналда ажыл.	1		
27	Долу болгаш долу эвес домактар. Долу болгаш долу эвес домактар дугайында билиг.	1		
28	Долу эвес домактарны чугаага болгаш нарын домактарга ажыглаары.	1		
29	Нарынчылтынган домактар дугайында билиг.Домактыё чаёгыс аймак кежигуннер дузазы- биле нарынчылтынары.	1		
30	Чаёгыс аймак кежигуннернин холбажыр аргалары.	1		
31	Чангыс аймак кежигуннерлиг домактарга туннекчи сосер болгаш оларга бижик демдектери.	1		
32	Чангыс аймак болгаш чангыс аймак эвес тодарадылгалар, оларга бижик демдектери.	1.		
33	Чангыс аймак кежигуннерлиг домактарга катаптаашкын.	1		
34	Хыналда ажыл.	1		
35	Тускайлаан кежигуннуг домактар.Тодарадылгаларны болгаш капсырылгаларны тускайлаары, оларга бижик демдектери.	1		
36	Домактын делгеренгей кежигуннер – биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери.	1		
37	Причастиелиг болуглелдер – биле илереттинген делгеренгей тодарадылгалар, делгеренгей байдал – биле домактын нарынчылтынары.	1		
38	Деепричастиелиг болуглелдер – биле илереттинген делгеренгей кежигуннер – биле домактын нарынчылтынары, оларга бижик демдектери.	1		
39	Деннелгелиг болуглелдер – биле илереттинген делгеренгей кежигуннер – биле домактын нарынчылтынары.	1		

40	Делгеренгей болгаш делгеренгей эвес адалгалар.	1		
41	Домактын адалгалар - биле нарынчыттынары, оларга бижик демдектери.	1		
42	Кирилде состер болгаш кирилде домактар дугайында билиг.Домактын кирилде состер болгаш кирилде домактар – биле нарынчыттынары, оларга бижик демдектери.	1		
43	Нарынчыттынган домактарнын созуглел тургузарынга ужур – дузазы.	1		
44	Нарынчыттынган домактарнын синтаксистиг сайгарылгазы. Нарынчыттынган домактарга катаптаашкын.	1		
45	Хыналда ажыл.	1		
46	Чогаадыг толевилел.	1		
47	Причастиелиг болуглелдер-биле илереттинген делгеренгей кежиг\ннер-биле домактарныё нарынчыттынары.	1		
48	Причастиелиг болуглелдер-биле илереттинген делгереегей кежиг\ннерлиг домактарга бижик демдектери.	1		
49	Чогаадыг.	1		
50	Чугаа, чугаалажып харылзажыры	1		
51	Монолог-чурумал.	1		
52	Монолог-угаап-боданыышкын.	1		
53	Монолог-тоожуушкун.	1		
54	Эртем-шинчилел ажылы-монологтун бир хевири.	1		
55	Диалог дугайында.	1		
56-57.	Эдертиг.Дуруяалар»	2		
58.	Чыл тончузунде туннел катаптаашкын.Сос каттыжыышкыны.	1		
59.	Бодуун домак.Ийи составтыг домактар.	1		

60..	Чангыс составтыг бодуун домактар.	1		
61.	Долу болгаш долу эвес домактар.	1		
62.	Нарынчыттыг бодуун домак.	1		
63 - 64.	Тускайлаан кезигуннуг домактар.	2		
65..	Грамматикгиг сайгарылгалар.	1		
66.	Синтаксиске туннел тест.	1		
67.	Хыналда диктант. «Эргим бичии оннуктер1»	1		
68.	Туннел кичээл. Чайгы онаалгалар.	1		